

КРУПА О. В.

Хмельницький національний університет

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ОБҐРУНТУВАННЯ МІСЦЯ І СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Охарактеризовано зміст і пріоритетні національні інтереси України в контексті національної безпеки. Досліджено превалюючі у вітчизняній науковій думці підходи до виокремлення складових соціальної безпеки та їх місця в системі національної безпеки. Обґрунтовано три ключових аспекти соціальної безпеки держави: нормативно-правовий, економічний та рівень суспільного розвитку. З'ясовано роль соціальної безпеки в комплексі елементів національної безпеки держави.

Ключові слова: соціальна безпека, підходи, Україна, складові елементи

KRUPA O. V.

Khmelnitsky National University

SOCIETAL SECURITY IN THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE: POSITION AND COMPONENTS

Ensuring the societal security of the state in the modern conditions of highly dynamic world development and growing international integration begins to play one of the most important roles in the context of the countries' general security policy. The issue of ensuring social security is becoming especially urgent for Ukrainian society, because the neglect of key threats and the promotion of the society polarization has led to significant protest movements and even to the loss of part of the territories. Since effective detection, prevention of threats or minimization of their consequences is impossible without a clear understanding of the essence, key aspects of societal security and its position in Ukraine's national security system, the issue of in-depth consideration of the outlined issues is ripe for today in our state.

The purpose of the study consists in substantiating the position and components of the state societal security in the system of its national security.

In the article characterized the content and priority national interests of Ukraine in the context of its national security. Studied the approaches to distinguishing the societal security components and their position in the national security system, prevailing in the domestic scientific opinion. Three key aspects of the state's societal security are substantiated: normative and legal, economic and the level of social development. Clarified the role of societal security in the complex of state national security elements.

Keywords: societal security, approaches, Ukraine, constituent elements

Вступ. Забезпечення соціальної безпеки держави в сучасних умовах високодинамічного світового розвитку та зростання міжнародної інтегрованості починає відігравати одну з найважливіших ролей в контексті загальної безпекової політики країн. Особливої актуальності питання забезпечення соціальної безпеки набувають для українського суспільства, адже нехтування ключовими загрозами і сприяння поляризації суспільства призвело до значних протестних рухів і навіть до втрати частини територій. Оскільки ефективне виявлення, попередження загроз чи мінімізація їх наслідків неможливі без чіткого розуміння змісту, ключових аспектів соціальної безпеки та її місця в системі національної безпеки України, то на сьогодні в нашій державі назріло питання поглибленого розгляду окресленої проблематики.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні місця та складових соціальної безпеки держави в системі її національної безпеки.

Аналіз літературних джерел з даної тематики. Концепція соціальної безпеки перебуває в активному науковому вжитку всього кілька десятиріч, проте чималий спектр питань вже отримав висвітлення в роботах цілого ряду науковців. Зокрема, серед українських дослідників вказаного питання варто виокремити роботи Т. Васильціва, З. Варналія, І. Гнибіденка, О. Грішнєвої, М. Кальницької, А. Колода, Р. Лупака, Ю. Харазішвілі. В той же час, значна кількість питань, в тому числі й проблема структурної декомпозиції соціальної безпеки, потребує подальшого вивчення в контексті необхідності формування й закріплення на державному рівні узгодженого бачення щодо її місця в системі запобігання загрозам національній безпеці України.

Постановка завдання. Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1] – саме дане трактування затверджене у вітчизняному законодавстві. При цьому, під національними інтересами України розуміються «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1].

Головною метою державної політики національної безпеки затверджено реалізацію однойменної статті Конституції України, згідно до якої «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність» [2; 3].

Стратегією національної безпеки України визначені пріоритетні національні інтереси, в числі яких:

- ✓ відстоювання незалежності і державного суверенітету;

- ✓ відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України;
- ✓ суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу;
- ✓ захист прав, свобод і законних інтересів громадян України;
- ✓ європейська і євроатлантична інтеграція.

Фактично, в контексті державної безпеки України Стратегією закріплюється подальша розробка комплексу спеціалізованих стратегій: людського розвитку; воєнної безпеки; громадської безпеки та цивільного захисту; розвитку оборонно-промислового комплексу; економічної безпеки; енергетичної безпеки; екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату; біобезпеки та біологічного захисту; інформаційної безпеки; кібербезпеки; зовнішньополітичної діяльності; забезпечення державної безпеки; інтегрованого управління кордонами; продовольчої безпеки та Національної розвідувальної програми [3]. Іншими словами, соціальна безпека як категорія і як складова національної безпеки в Україні наразі не знайшла відображення у нормативному полі.

В той же час, методологія розрахунків показників соціальної безпеки [4], розроблена Науково-дослідним інститутом соціальної політики Міністерства соціальної політики України і НАН України, виходить з того, що соціальна безпека населення лежить виключно у площині сфери соціальної політики і включає наступні напрями: соціально-трудова відносина, демографічна ситуація, соціальне розшарування, соціальний захист, безпека життя.

Серед науковців також панує повна невизначеність стосовно питання складових соціальної безпеки, а, відтак, і їх місця в системі національної безпеки. Так, на думку М. Кальницької в числі складових соціальної безпеки варто виокремлювати безпеку відтворення населення та трудового потенціалу нації, безпеку соціальної сфери, безпеку ринку праці та зайнятості населення та міграційну безпеку [5]. Проте, якщо враховувати, що соціальна сфера включає сферу соціально-трудова відносин, то саме такий підхід до виділення складових соціальної безпеки породжує більше запитань, ніж відповідей.

Ряд науковців активно розвивають думку щодо трьох основних складових елементів соціальної безпеки, виокремлених за ієрархічною компонентою [6]:

- соціальна безпека держави: зайнятість і ринок праці, безробіття, екологічна та техногенна безпека, епідеміологічна ситуація, соціальне партнерство, демографічна ситуація, трудова міграція, соціально-трудова відносина;
- соціальна безпека суспільства: соціальне середовище, соціальне страхування, гендерна політика, запобігання та вирішення трудових конфліктів, боротьба з бідністю, етнопатріотизм і релігійні відносина, виховання патріотизму;
- соціальна безпека людини:
- якість життя: охорона здоров'я, харчування, житло та умови проживання, сім'я та дитинство, освіта, культура та мистецтво, комунікації та зв'язок, вільне пересування, подорожі, туризм, вільний доступ до інформації, дозвілля і відпочинок;
- рівень життя: показники соціального розвитку, прожитковий мінімум, мінімальна і середня, номінальна і реальна заробітна плата, доходи і витрати населення, зростання споживчих цін, заборгованість із виплати заробітної плати.

За такого підходу можемо говорити, що автори до питань соціальної безпеки намагалися включити переважну більшість відносин соціальної сфери, особливо якщо трактувати соціальну сферу як «всю сукупність соціальних відносин, які супроводжують людину протягом її життя і, зокрема, відносин у сфері виховання, навчання, забезпечення охорони здоров'я і праці, діяльності, дозвілля тощо, тобто, як сукупність усіх соціальних відносин індивідів, у тому числі за посередництвом інституційних органів, установ, організацій [7, с. 27].

Схожий підхід підтримує і Сиченко О. [8], проте по-іншому відносячи ті чи інші складові до окремих елементів. Так, до компонентів державної соціальної безпеки автором пропонується включити: ринок праці, зайнятість, соціальне партнерство, демографічну ситуацію, екологічну та епідеміологічну безпеку. Натомість, до соціальної безпеки суспільства, за твердженням автора, мають входити показники соціального середовища, гендерної політики, соціального захисту, соціальної рівності та патріотизму. Що ж до соціальної безпеки індивідів, то вона, на думку О. Сиченко, має включати компоненти якості та рівня життя, а також етнопатріотизму, вирішення конфліктів та соціального діалогу.

Інша група авторів [9] пропонує декомпонувати соціальну безпеку за критерієм соціального статусу індивідів, виокремлюючи три елементи:

- потреби населення (здібності людей привласнювати матеріально-речові й духовні компоненти в межах наявного соціального статусу);
- умови життя (сукупність матеріально-речових і духовних складників соціального статусу), які безпосередньо наближені до потреб населення;
- дохід, який здійснює зв'язок між потребами і умовами життя.

Харазішвілі Ю. та Грішнова О. [10] пропонують виокремлювати три ключових складових елементи соціальної безпеки: матеріальне забезпечення якості життя, тобто рівень життя, демографічну складову та соціальну складову якості життя, розуміючи при цьому соціальну безпеку як «стан соціальної сфери, за

якого забезпечуються висока якість життя населення (матеріальний рівень і соціальні складові), захищеність основних життєво важливих демовідновлювальних процесів (незалежно від впливу реальних і потенціальних, внутрішніх та зовнішніх загроз), можливість здобуття якісної освіти і відсутність загроз здоров'ю та життю людини» [10, с. 158].

І. А. Гнатенко та В. О. Рубежанська вважають за необхідне виокремлювати п'ять параметрів соціальної безпеки, в числі яких: рівень життя населення, соціально-трудові відносини, система освіти, система охорони здоров'я та демографічна ситуація [11, с. 245].

Також у вітчизняному науковому просторі наявний підхід, прихильники якого пропонують виокремлювати одинадцять елементів соціальної безпеки держави і, зокрема:

- умови, що дозволяють громадянам безперешкодно заробляти собі засоби для життя способами, що не суперечать закону;
- сприятливі умови праці, захист від негативних дій індустріального виробництва;
- надійна система соціального захисту, захист від чинників, що знижують життєвий рівень, стабільність суспільного життя;
- гарантовані прожитковий мінімум та інші соціальні стандарти усім членам суспільства;
- захист цивільних і політичних прав і свобод, відповідних принципам правової демократичної держави;
- екологічна безпека членів суспільства;
- матеріальна допомога тим, кому через об'єктивні причини вона необхідна;
- свобода духовного життя, захист від ідеологічного тиску;
- захист від політичного переслідування і адміністративного свавілля;
- сприятливий психологічний клімат як в суспільстві, так і в окремих структурних утвореннях;
- умови, що забезпечують задоволення необхідного рівня потреб громадян в освіті, медичній допомозі тощо [12].

Отже, в Україні на сьогодні панує певна неузгодженість як в нормативній документації, так і в науковому середовищі не лише щодо місця і ролі соціальної безпеки в системі національної безпеки держави, але й щодо власне складових елементів соціальної безпеки. І тут слід розуміти, що кожен з означених підходів має раціональне зерно, базується на результатах певних досліджень, хоча, з іншого боку, має й приводи для критики. Така ситуація пояснюється комплексністю поняття соціальної безпеки і, що більш важливо, відсутністю усталених міжнародних його трактувань. Відносна новизна концепції соціальної безпеки в процесі свого теоретичного обґрунтування сприяє виникненню все більшої кількості нових запитань, щоразу ставлячи під сумнів попередні отримані відповіді. Однак те, у чому науковці одностайні – соціальна безпека держави є неодмінною складовою її національної безпеки. Хоча кожен автор по своєму трактує місце і роль соціальної безпеки в системі національної безпеки держави, виходячи з власного розуміння сутнісних аспектів даного поняття.

В даному контексті цікавим, з нашої точки зору, видається трактування, за яким соціальну безпеку розуміють як «такий рівень правового та суспільного порядку, за якого державою та недержавними установами забезпечується відсутність соціальних ризиків для людини при здійсненні трудової діяльності, реалізації права на соціальне забезпечення й захист, а також на культурний і духовний розвиток [13]. Звісно, дане твердження також не позбавлене недоліків і, зокрема, щодо відсутності ризиків, адже в жодному разі неможливо забезпечити повну відсутність соціального ризику для кожного індивіда. Проте у ньому акцентується увага на двох ключових аспектах соціальної безпеки – нормативно-правовому та власне рівні суспільного розвитку.

Нормативно-правовий аспект соціальної безпеки – це комплекс нормативних документів, стратегій, програм, методик, задекларованих намірів держави та діючих інституційних механізмів щодо регулювання рівня впливу загроз соціальній безпеці на різних ієрархічних рівнях: індивідуальному, суспільному чи на рівні держави в цілому.

Рівень суспільного розвитку в контексті соціальної безпеки характеризується станом розвитку культури, освіти, моралі, толерантності, гендерної рівності, інклюзії тощо в конкретному суспільстві (спільноті, колективі). Виокремлення даної складової соціальної безпеки підтримується й іншими науковцями в частині відзначення «тісного органічного зв'язку між соціальною безпекою, з одного боку, і соціальним розвитком і соціальними відносинами – з іншого. Без наявності розвинених соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини чи суспільства, а соціальна безпека відображає значною мірою рівень зрілості процесів соціального, суспільного розвитку» [14, с. 71].

Окрім наведених, з нашої точки зору, важливо виокремлювати ще й третій компонент соціальної безпеки – економічний. В даному випадку мова йде про рівень та якість життя індивідів (громад, спільнот),

Отже, ми визначилися з основними складовими соціальної безпеки держави в системі її національної безпеки і вже на основі цього можемо зробити висновок, що соціальна безпека не є її окремим компонентом, а тісно пов'язана і навіть функціонально частково має спільні завдання й з іншими безпековими політиками та стратегіями. Зокрема, в частині економічного аспекту соціальна безпека тісно пов'язана з економічною безпекою, в частині нормативно-правового – з внутрішньополітичною безпекою,

громадською безпекою і цивільним захистом, інформаційною безпекою тощо, а в частині рівня суспільного розвитку – зі Стратегією людського розвитку, що передбачає розвиток людського капіталу України шляхом модернізації освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту. Таким чином, можемо підкреслити визначальну роль соціальної безпеки в системі забезпечення національної безпеки держави, а, отже, даному питанню варто приділяти значно більше уваги на державному рівні.

Висновки. Соціальна безпека держави є дуже багатограним і комплексним поняттям, що значно ускладнює обґрунтування її місця в системі національної безпеки. В той же час, роль соціальної безпеки може бути обґрунтована, виходячи з основних її складових елементів. Проведене дослідження дозволило встановити, що ключовими аспектами соціальної безпеки є нормативно-правовий та економічний, а також рівень суспільного розвитку. Виходячи з цього, було зроблено висновок щодо міжпредметної ролі соціальної безпеки в комплексі елементів національної безпеки держави, адже вона поєднує в собі частини окремих безпечових компонентів, проте повністю не містить всіх складових жодного з них.

Література

1. Про національну безпеку : закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Конституція України : закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР в редакції від 01.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Стратегія національної безпеки України, затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
4. Методологія розрахунків показників соціальної безпеки. Київ : Науково-дослідний інститут соціальної політики Міністерства соціальної політики України і НАН України, 2014. 12 с. URL : <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Metodologiya-rozrahunkiv-sotsialnoyi-bezpeky.pdf>
5. Кальницька М. А. Структура соціальної безпеки та динаміка її показників в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 25. С. 66–71.
6. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / [І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О. Ф. Новікова та ін.] ; за ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. Київ: КНЕУ, 2006. 292 с.
7. Кудлаєнко С. В. Соціальна політика: моделі, пріоритети, механізми реалізації : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2018. 342 с.
8. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління*. 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34–38.
9. Стратегія та засоби конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС у процесі євроінтеграції : монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильців Т. Г., к.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2018. 303 с.
10. Харазішвілі Ю., Грішнова О. Якість життя в системі соціальної безпеки України: індикатори, рівень, загрози. *Економіка України*. 2018. № 11–12. С. 158–171. URL : http://economyukr.org.ua/docs/EU_18_11_157_uk.pdf
11. Гнатенко І. А., Рубежанська В. О. Параметри та показники соціальної безпеки населення України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 1. С. 242–249.
12. Варналій З. С., Галушка З. І. Соціальна безпека як система. *Економіка і управління: Науковий журнал*. 2010. № 3 (47). С. 94–100.
13. Куценко В. І., Удовиченко В. П. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2010. 652 с.
14. Соціальна держава: український вибір / за ред. В.А. Гошовської; вид. друге. Київ : ЦПСД, 2007. 337 с.

Надійшла / Paper received : 14.07.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020